

FEDINEC CSILLA

Pártok, ideológiák Ukrajnában

Az egypártrendszerrel a politikai tömörülésekig

Ezerkilencszázkilencvenben tartották az utolsó parlamenti választásokat a Szovjetunióban. A birodalom felbomlása után, a függetlenné vált Ukrajnában 1994-ben került sor az első választásokra többségi rendszerben, amikor is a számos pótválasztással sem sikerült minden parlamenti helyet betölteni. 1998-ban és 2002-ben vegyes választási rendszert alkalmaztak, 4%-os parlamenti küszöbvel. 2006-ban már arányos rendszerben tartották meg a parlamenti választásokat, a bejutási küszöböt 3%-ra csökkentették, és megjelentek a politikai palettán az első nemzetiségi alapon szerveződött pártok – mindkettő a magyaroké volt, akik az ország lakosságának 0,3%-át adják. A politikai pártok életképességének legfőbb fokmérője a parlamentbe jutás, melyet a párt aktivitásán túl befolyásolt a választási rendszer is, ezért az időszak pártviszonyait ennek mentén célszerű vizsgálni. A szakaszok: 1990–1998; 1998–2006; 2006-tól a 2007 őszi előrehozott választások kampányidőszakáig. Fontos tisztázni azt is, mi volt az a politikai keret, amely lehetővé tette a szabad pártalakulást.

A SZOVJETUNIÓ FELBOMLÁSA, 1985–1991

Leonyid Brezsnyev szovjet pártfőtitkár 1982 novemberében bekövetkezett halála után (1964-től töltötte be ezt a posztot) az állami vezetők gyors egymásutánban követték egymást: alig több mint egy évig regnált Jurij Andropov (1982.XI.–1984.II), a KGB volt vezetője (1967–1982),

akit a magyarok onnan ismerhettek, hogy 1956-ban ő volt a budapesti nagykövet (1954–1957), majd még rövidebb ideig Konsztantyin Csernyenko (1984.II.–1985.III.), aki már megválasztása idején halálos beteg volt, a nyilvánosság előtt alig jelent meg, Brezsnyev utolsó időszakához hasonlóan zavaros, érthetetlen kiejtéssel olvasta fel a kezébe adott beszédeket. A fizikailag mesterségesen kondicionált, de szellemileg már befolyásolhatatlan hatalmasságok után egy meglepően fiatal ember következett, az akkor 54 éves Mihail Gorbacsov, aki nem használt új politikai nyelvet, de hangsúlyossá tett bizonyos fogalmakat, melyek azt célozták, hogy változtatni kell. Változás volt az is, hogy megpróbálkozott az alkoholtilalommal – az erőlködés látványos kudarcba fulladt –, de hogy mit is értett valójában „átalakításon” és „nyíltságon”, az csak az 1989–91-re kicsúcsosodott válságban mutatkozott meg. Ilja Repin híres festménye, a volgai hajóvontatók módjára árral szemben vonszolt Szovjetunió egyszer csak leszakadt a kötelekről. Gorbacsov és a reformerek mellett megjelentek a politikában a konzervatívok Borisz Jelcinnel, és volt egy harmadik réteg, az óhitű kommunisták, akik semmilyen változást nem támogattak. Jelcinnel nem volt alternatív programja Gorbacsovval szemben az ország megreformálására, de a változtatni akarás szándéka, és a gorbacsovi út kritikája önmagában elegendő volt a számottevő tényezővé váláshoz a társadalom egyes szegmenseiben. Jelcint 1990 májusában az Orosz Föderáció Legfelsőbb Tanácsának (parlamentjének) elnökévé választották. Ennek alkalmából jelentette ki: „Soha nem támogattam Oroszország leválását, én a szuverén szovjetországot¹ támogatom, minden köztársaság egyenlőségét, önállóságát, azt, hogy a köztársaságok erősek legyenek és ezzel szilárdítsák a szovjetországot.”²

Az unió felbomlását Gorbacsov sem támogatta, 1990 őszétől az ekkor már Nobel-békedíjas politikus bekeményített: behúzta a fékeket a nyíltság politikáját illetően, felélesztette a központi televízió cenzúráját,

¹ A „szovjetország” a saját terminológiám, mivel, ha az eredeti szöveg szerinti „országot” fordítok csak, akkor abból nem feltétlenül érthető, hogy itt és a továbbiakban melyik országban gondolkodnak: a tagköztársaságból országgá váló formációban, vagy a szovjet hatalom által teremtett Szovjetuniót, a köztársaságok szövetségét értik alatta. F. Cs.

² Idézi: Данцев А. А.: *Правители России XX века*. [Oroszország vezetői a 20. században.] Ростов-на-Дону, Феникс, 2000. 200.; a '80-as évek második felének hétköznapi megéléséről: Fedinec Csilla: Ukrán-anzix 1. *Egyenlítő*, 2007. 9. sz. 42–45.

a minisztériumokba pedig új embereket nevezett ki. Gorbacsov konzervatívvá vált a saját politikájával szemben.

1991. március 17-én két referendumot is tartottak: egy országosat a Szovjetunió további sorsának kérdésében és egyet az Orosz Föderációban annak eldöntésére, hogy bevezessék-e az elnöki rendszert – Jelcin javaslatára. A Szovjetunió Kommunista Pártjának áprilisi plenumán megpróbálták leváltani Gorbacsovot a pártfőtítkári posztról, azonban ügyrendi akadály merült fel: a leváltásra csak a párt kongresszusának volt jogosítványa. Gorbacsov formálisan maradt az ország vezetője. Borisz Jelcin viszont április 24-én az Orosz Föderáció elnökévé választotta magát.

Gorbacsov utolsó próbálkozása a szovjetország újjászervezésére irányult. 1991. augusztus 2-án bejelentette, hogy augusztus 20-án Oroszország, Üzbegisztán és Kazahsztán új szövetségi szerződést fog aláírni. Ez azonban gyakorlatilag egyet jelentett a Szovjetunió széthullásának bejelentésével. A bejelentésre Gorbacsovval szemben összefogott a hadsereg, a KGB és a kormány. Augusztus 19-én megalakították a Rendkívüli Helyzet Állami Bizottságát, melynek tagjai között ott volt többek között az akkori szovjet miniszterelnök, a belügyminiszter, a honvédelmi miniszter és a KGB vezetője is. A „puccsisták” célja „a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének megvédelmezése, szétesésének megakadályozása” volt.³

Gorbacsov eközben a Krímen nyaralt és várta augusztus 20-ikát, az új szövetség aláírásának napját. Augusztus 19-én a puccsisták felkeresték Gorbacsovot és megpróbálták rávenni, hogy az országban hirdessen rendkívüli állapotot. Miután Gorbacsov nemet mondott, a puccsisták saját rendeletben hirdettek rendkívüli állapotot és Moszkvába bevonult a katonaság. Gorbacsovot pedig háziőrizetbe helyezték. Jelcin felhívásban fordult Oroszország polgáraihoz, amelyben a puccsot alkotmányellenes, káros jobboldali fordulatnak minősítette.⁴ Jelcin fellépése megelőzött egy lehetséges polgárháborút. 1991. augusztus 21-én 16 órakor a szovjet parlament törvényen kívül helyezte a Rendkívüli Helyzet Állami Bizottságát. Ezzel véget ért a puccs, ami egyúttal a Szovjetunió végét is jelentette.⁵ Gorbacsov lemondott és átadta a helyét Jelcinnek.

³ Рормозер Г., Френкин А.: Консервативная революция. [Konzervatív forradalom.] // *Политические исследования*, 1992. 1. sz. 202.

⁴ *Путч. Хроника тревожных дней.* [Puccs. Félelmetes napok krónikája.] Москва, Прогресс, 1991. 19.

⁵ Буровский А. М.: *Крах империи. Курс неизвестной истории.* [A birodalom csődje. Ismeretlen történelmi kurzus.] Москва–Красноярск, 2004. 403.

Ukrajna 1991. augusztus 24-én kiáltotta ki függetlenségét. Erről jóval később, december 1-jén tartottak népszavazást, ahol lakosság döntő része a függetlenség mellett tette le a voksát.

ESZMÉK SZABAD VÁSÁRA, 1990–1998

Ukrajnában az első olyan szervezet, amely ellenzéki politikai szerepet vállalt fel – s emiatt súlyos üldözéseket szenvedett el – az 1975-ös helsinki záróokmány aláírása után létrejövő Ukrán Helsinki Csoport volt. Hasonlóképpen az ellenzékiiség történetének fontos szereplője az ukrán írók Sevcsenko Társasága. Ennek példájára szerveződött 1989-ben a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, az első ukrainai magyar érdekvédelmi szervezet is. Az ukrán író-társaságból nőtt ki az 1990-es évek vezető ukrán nacionalista pártja, a RUH (Népi Mozgalom) is.

Az 1994-es választások után a parlamentben a következő frakciók és csoportok alakultak:⁶

1. táblázat. A második összehívású parlament összetétele
1994-ben és 1998-ban

№	A parlament összetétele	Képviselők száma		
		1994	1998	
1.	Ukrajna Kommunista Pártja	89	83	
2.	Frakció	Ukrajna Népi Mozgalma	28	27
3.		Ukrajna Parasztpártja	27	–
4.		Ukrajna Szocialista Pártja	26	25
5.		Központ	31	38
6.	Csoport	Ukrajnai agráriusok	25	36
7.		Reformok	30	27
8.		Régiók képviselői	31	26
9.		Államiság	29	25
10.		Egység	33	25
11.	Függetlenek	27	23	

⁶ Парламент України: основні напрями та етапи еволюції. [Ukrajna parlamentje: az evolúció alapvető irányvonalai és szakaszai.] // *Національна безпека і оборона* №2, 2003. 5.; *Верховна Рада України. Інформаційний довідник*. Київ, 1998. 24.

A többpártrendszer kialakulását az tette lehetővé, hogy 1990-ben megsemmisítették a szovjet alkotmány 6. és 7. cikkelyeit, melyek az egypártrendszert rögzítették. 1990-ig csak egy párt, 1991-ben 8, 1992-ben 14, 1994-ben 35, 1998-ban 65 párt volt hivatalosan bejegyezve.⁷ Az időszak pártjait az ukrán politológusok a következő kategóriákba sorolják: ultrabaloldali, baloldali, balközép, centrista, jobbközép, jobboldali, ultrajobboldali pártok.⁸ A baloldalon belül az „ortodoxok” (nosztalgizáló ultrák) és a „modernisták” (mérésékelt baloldal) álltak szemben egymással. A jobboldalon leggyakrabban hangoztatott eszmék a nacionalizmus és a szociális piacgazdaság voltak.

A több mint 5.600 képviselőjelöltből az első fordulóban csak 49 képviselőt, a másodikban újabb 289 képviselőt választottak meg, végül 366-an kaptak mandátumot a 450 fős parlamentbe. Az újabb és újabb pótválasztások elhúzódtak a következő soros parlamenti választásokig. 30 körzetben így sem sikerült megválasztani a képviselőt. Az 1994-es választáson 28 politikai párt állított jelöltet, országos kampányt azonban csak Ukrajna Kommunista Pártja és Ukrajna Népi Mozgalma folytatott. A kommunisták 25%-ot, a népi mozgalom 5,9%-ot, a parasztpárt 5,34%-ot, a szocialisták 4,15%-ot értek el, de rajtuk kívül még kilenc párt képviselője jutott be a Legfelsőbb Tanácsba (Ukrán Köztársasági Párt, Ukrán Nacionalisták Kongresszusa, Ukrajna Kereszténydemokrata Pártja, Ukrajna Demokratikus Újjászületésének Pártja, Ukrajna Demokratikus Pártja, Munkapárt, Ukrajna Szociáldemokrata Pártja, Ukrán Konzervatív Köztársasági Párt, Ukrajna Társadalmi Kongresszusa). Összességében a képviselők fele volt párttag. A Legfelsőbb Tanács tagjai 13 különböző nemzetiséget képviseltek, háromnegyed részben ukrán nemzetiségűek voltak, minden ötödik orosznek vallotta magát.⁹ Az egyetlen magyar képviselő ekkor a pártonkívüli Tóth Mihály.

Lássuk, hogy a pártok tekintetében milyen kínálatból választhatták ki a szavazók, kiknek juttatják a parlamenti mandátumokat.

⁷ Політичні партії України напередодні парламентських виборів: стан і тенденції. Аналітична доповідь УЦЕПД. [Ukrajna politikai pártjai a parlamenti választások küszöbén: helyzetkép és folyamatok.] // *Національна безпека і оборона* № 12 (24), грудень 2001. 16–17.

⁸ Vö.: *Політичні партії України*. [Ukrajna politikai pártjai.] Ред. В. Якушик. Київ, Вир, 1996.

⁹ Історія українських виборів. [Az ukrán választások története.] // *Орієнтири виборця 2002. Довідник*. Авторський колектив: В. Замніус, Д. Ковриженко, Д. Котляк та ін. Київ, Міленіум, 2002.

a) *ultrabalos pártok*

A gorbacsovi időszakban jött létre az SZKP bolsevik platformja Nyina Andrejeva vezetésével. Az SZKP betiltása után ez volt az egyetlen kommunista szervezet az országban. 1991. november 8-án Leningrádban ebből alakult a Bolsevikok Országos Kommunista Pártja (BOKP). Andrejeva elítélte Gorbacsov politikáját és a belovezsckaja puscjai találkozót,¹⁰ és a Szovjetunió újracsatlása mellett szállt síkra. Szerinte olyan pártot kell teremteni, amely újracsatlást az SZKP XX. kongresszusa előtti, a marxizmus-leninizmus ideológiáját követő bolsevista hagyományokat, mivel az opportunizmussal fertőzte meg a pártot, s ezt a helyzetet csak súlyosbította a hruscsovi-brezsnyevi pangás. Andrejeva nyíltan ki nem mondva ugyan, az internacionalistának titulált pártban az oroszoknak szánta a vezető szerepet. A párt a radikálisokat vonzotta. A pártban rövid idő alatt törés következett be. Kiváltak az ultrák, akik Andrejevát revizionizmussal vádolták meg és létrehozták az azonos nevű új pártot. A be nem jegyzett pártalakulat azonban éppen emiatt nem tudott hatékonyan működni. Kiváltak az ukránok is és 1992. júliusában hivatalosan bejegyeztették az *Ukrajnai Kommunista (bolsevik) Pártot* (UK(b)P). Az UK(b)P programjának alapfogalmai: szövetkezetesítés, iparosítás, kulturális forradalom, internacionalizmus, tudományos szocializmus, kommunizmus.

1992 decemberében került sor *Ukrajna Kommunistáinak Szövetsége* (UKSZ) alakuló ülésére, 1993. márciusában jegyezték be mint társadalmi szervezetet. Törekvése az Ukrajnai Kommunista Párt újbóli legalizálása; kategorikusan elvetette a privatizációt. A Szövetség aláírásgyűjtése, agitációja nyomán 1993 áprilisában Donyeckben megtartották az ukrajnai kommunisták konferenciáját, júliusban pedig kongresszusát. Ám ezen a kongresszuson a Szövetség tagjai, különösen Tamila Jabrova, a szövetség vezetője nem kapták meg azokat a pozíciókat, amikre számítottak. Ezért a Szövetség elhatárolta magát az új párttól és saját párt létrehozását tűzte ki célul. Fő cél: az SZKP újjáélesztése, a belovezsi egyezmény semmissé nyilvánítása, a föderatív Szovjetunió felélesztése. A Szovjetunió újjáélesztése céljából aláírást is gyűjtöttek. 1994 decemberében „a kommunizmus eszméinek elárulásáért” kizárták a szövetségtől.

¹⁰ Беловежская пуца – az UNESCO természetvédelmi világörökségének része, nemzeti park Belorussziában, melynek területén levő kormányrezidencián írta alá Borisz Jelcin orosz, Leonyid Kravcsuk ukrán és Sztanyiszlav Suskevics belorusz elnökök 1991. december 8-án a Szovjetunió felbomlásáról szóló dokumentumot.

ből többek között a volt és a hivatalban levő államfőt, Leonyid Kravcsukot, illetve Leonyid Kucsját, valamint a regnáló miniszterelnököt, Vitalij Maszolt.

Számos egyéb kisebb csoportosulás követte az anarchizmus, a trockizmus, a maoizmus, a polpotizmus, a hodzsizmus, a slaughterizmus, a militantizmus, a spartakizmus stb. eszméit.

b) baloldali pártok

Ukrajna Kommunista Pártját (UKP) 1991. augusztus 30-i határozatával tiltotta be az ukrán parlament, az augusztusi puccsban való részvétel miatt. A párttagok egy része a szocialistákhoz csatlakozott, a radikálisabb tagság pedig az Ukrajnai Kommunista Szövetségét választotta. 1992 nyarán indult meg a párt újraszervezése. A parlament 1993. május 14-én megsemmisítette a párt betiltásáról hozott határozatát. Június közepén megtartották Donyeckben az első kongresszust, ahol az előzetes várakozásokkal ellentétben az alig ismert Petro Szimonenkót választották meg pártelnöknek. Az egyre mélyülő gazdasági válság nyomorában élő lakosság közel egyharmada bízott a kommunistákban. A párt hivatalos bejegyzésére 1993. október 5-én került sor. A párt programja a parlamenti választási platformja volt, mely szerint másfél-két év alatt az országban stabilizálni lehet a szociális-gazdasági és politikai helyzetet, szociális alapú piacgazdaságot kell bevezetni, korlátok közé kell szorítani a privatizációt, biztosítani minden állampolgár számára legalább a létminimum szintjén való megélhetést, az orosz nyelvnek az ukrán mellett megadni a második államnyelv státuszát, felszámolni a FÁK országok közötti mesterséges határokat. A fő idea a nemzeti kommunizmus volt. A párt a politikai intézményrendszer élére a parlamentet helyezte. Az 1994-es parlamenti választások alkalmával a politikai pártok közül a kommunisták szereztek meg a legtöbb parlamenti helyet. Az okok: az idősebb nemzedék töretlen szimpátiája, az egyszerű, közérthető tömegagitáció, valamint a párt szervezetsége. A parlamenti frakció azonban nem váltotta be a választási reményeket, a lakosság élethelyzete nem javult, ráadásul az elnökválasztás alkalmával a második fordulóban a kommunisták Leonyid Kucsma támogatására szólítottak fel, aki így tulajdonképpen a kommunisták támogatásának köszönhetően tudott nyerni. Az államfő belekezdett a gazdasági reformokba, amelyek nem voltak a kommunisták ínyére. Az UKP frakciója kinyilvánította, hogy

a parlamentben ellenzéki szerepet játszik majd az elnök népellenes kurzusával szemben. Ez azonban már nem javított a népszerűségi mutatóin. A tagság is, és a szimpatizánsok is kezdtek lemorzsolódní a pártról.

Ukrajna Szocialista Pártja (USZP) közvetlenül az SZKP betiltása után jött létre. Az alakuló kongresszust október 26-án tartották Kijevben. Elnöknek közismert politikust, a parlament agrárbizottságának titkárát, Olekszandr Morozt választották meg. Moroz kijelentette: nem a kapitalizmushoz kell visszatérni, hanem előre haladni a szocializmus felé. A szocialisták nem értettek egyet a nemzeti valuta bevezetésével, a „testvéri népek” politikai, gazdasági és katonai szövetségének helyreállítását tartották szükségesnek a FÁK keretein belül. Az UKP legalizálása után a párt tagságának nagy része átvándorolt a kommunistákhoz. Az USZP főként a humán értelmiség, a volt párt- és komszomol-funkcionáriusok pártja lett. Nem mutatott egységet, többféle ideológia, csoportosulás munkált benne. A szocialisták 1994-ben bejutottak a parlamentbe, bár jóval kevesebb képviselői helyet szereztek meg, mint a kommunisták. Programjuk a válságkezelést célozta meg, ám annak mibenléte nem volt világos az emberek számára. Ennek ellenére a parlament elnökévé Morozt választják meg, a szocialisták azonban hangsúlyozzák ellenzékiességüket. A párt tömegtüntetéseket, manifesztációkat szervezett, főleg ünnepnapokon. Kucsma államfővé választását a kommunistákkal együtt támogatták. Miután nyilvánvalóvá vált, hogy Kucsma nem a szocializmust akarja felépíteni és nem akarja az egyesülést Oroszországgal, a szocialisták „kitagadták” az áruló államfőt.

Ukrajna Parasztpártját (UPP) a volt kolhozi vezetők hozták létre. Igen nagy számú tagságot vonzott, az agrárgazdálkodók gyűjtőpártja lett. A párt a független Ukrajna és a világgazdasági térségbe való beilleszkedés elvét hirdette. Minden tulajdonformát elismert, de elvetette a mezőgazdaság teljes körű privatizációját, a földtulajdon szabad adás-vételét, támogatta a háztáji és a farmergazdálkodást. 1994-ben bejutott a parlamentbe, ahol hol balra, hol jobbra szavazott, végül a frakció két részre szakadt: az Ukrajnai agráriusok és a Reformok csoportra.

c) balközép pártok

A Szovjetunió felbomlása, Ukrajna függetlenedése, a gazdasági válság ütötte társadalmi részben találta meg a helyét *Ukrajna Társadalmi Kongresszusa* (UTK) 1992-ben, mely az addigi szétszórt, a szláv egység-

get hirdető, nem szélsőséges baloldali szervezetek egyesítette. Programjában meghirdette az orosz nyelvű kisebbség védelmét, amellyel rögtön széles rétegeket nyert meg az ország déli és keleti régióiban. A párt támogatta a Donyec-medencei bányászok és munkások sztrájkjait, ezzel kívánta növelni befolyását a szakszervezetekben. Az UTK programjának fő pontjai: törvényt alkotni a kettős állampolgárságról, az Osztankinói TV adóköri területének megőrzése Ukrajna egész területén, az orosz nyelv második államnyelvként való elfogadása, a FÁK megerősítése.

A nagyvállalatok érdekeinek védelmében szerveződött *Ukrajna Munkapártja* (UMP) 1992 végén. Ez az alakulat Donyeck, Harkiv, Luhanszk, Szumi körzetében volt erős. A munkásokkal szociális partnerséget, a gazdaságban az állami és a piaci szektor összehangolását, a termelő szférának az állami döntésekbe való közvetlenebb bevonását hirdette.

Ukrajna Szociáldemokrata Pártja (USZDP) azon politikai szervezetek közé tartozott, amelyek történelmi előképre hivatkoztak: adott esetben a cári birodalom utolsó évtizedeinek szociáldemokráciájára. 1990-ben ily módon a pártot nem létrehozták, hanem újjászervezték. 1993-ig számos egyéb kérész életű, szociáldemokrata irányultságú szervezet is működött, melyek többsége beleolvadt az USZDP-be. Ennek ellenére az 1994-es választásokon sikertelen volt, ami válságot idézett elő. 1995 januárjában tartott kongresszuson a pártot újjászervezték, s immár egyetlen szociáldemokrata pártként 1998-ban önállóan bejutott a parlamentbe.

d) *centrista pártok*

Ukrajna Munkás Kongresszusát (UMK) 1993-ban hozták létre ismert politikusok, kormányhivatalnokok és üzletemberek. A „tulajdonosok” pártjának, konstruktív politikai erőnek hirdette magát, amely így képes lehet az ukrajnai reformok politikai bázisává válni. A párt programja kiemelte, hogy a gazdasági reformokat össze kell kötni szociális garanciákkal. Az 1994-es választási sikertelenség után közös politikai blokkot hozott létre *Ukrajna Demokratikus Újjászületésének Pártjával* (UDÚP), amelyet az egykori SZKP demokratikus platformjának tagjai hoztak létre. Ez a párt is a piacgazdaság és a szociális biztonság platformján állt.

Az UMK, az UDÚP és még néhány kisebb párt – mint például az Alkotmányos Demokrata Párt, Ukrajna Liberális Demokrata Pártja, Ukrajna Szabad Parasztjainak Pártja – kooperált az *Új Ukrajna Egyesülettel*, melynek élén Volodimir Grinyov, a parlament volt alelnöke állt.

Grinyov és egyesülete 1993 októberében összefogott az Iparosok és Vállalkozók Egyesületével, amelyet Leonyid Kucsma, a későbbi államfő vezetett, és közösen létrehozták a *Reformok Régióközi Blokkja* elnevezésű pártot. A párt programja szerint a tőke nagyobb része fölött nem az államnak, hanem a társadalomnak kell exponálnia. A reformok tekintetében a sokkterápiát tartotta a leginkább célravezetőnek. A párt 1994-ben szerzett ugyan parlamenti mandátumokat, de messze a várakozások alatti számban, ami egyenlő volt a vereséggel. Az elnökválasztáson Kucsma már más pártokkal is igyekezett kooperálni.

A 19–20. századi ukrán liberális hagyományokra alapozva alakult meg 1991 őszén *Ukrajna Liberális Pártja*, amely a vállalkozókat és az alkotó értelmiséget célozta meg. A több nagy cég által is pénzelt párt a beruházások előmozdítására fektette a hangsúlyt, felhívta a figyelmet arra, hogy a külföldi tőke nem fog bejönni egy olyan országban, ahol nincs politikai és gazdasági stabilitás. A párt támogatta a kettős állampolgárság eszméjét, felismerte, hogy megnövekedett szerepet kell adni a régióknak. A párt főleg a keleti régiókban, Donyeckben volt erős. Az 1994-es választások utáni parlamentben több mandátumot szerzett képviselő lett a párt tagja.

1990-ben alakult meg az *Ukrán Zöld Párt*. Fő értékei: az élet minden formája és az ember maga. Ideológiája szerint a fogyasztói társadalom nem szolgálja az embert és nem lehet életcél, az ökológiai szempontokat a gazdasági, politikai és ideológiai megfontolások elé kell helyezni. Az 1990-es évek első felében a leginkább elfogadott párt volt az országban, ennek ellenére az 1994-es választások alkalmával egyetlen képviselőt sem tudott a parlamentbe juttatni. A pártnak szimpatikus volt a neve, ám sem személyi, sem ideológiai tartalmával nem voltak tisztában az emberek. A párt azonban képes volt okulni, s a következő választások alkalmával önállóan, a negyedik erőként tudott frakciót alakítani az ukrán parlamentben.

Sajátos szint képviselt az ukrán politikában a hirtelen feltűnő és ugyanolyan hirtelen letűnő *Szolidaritás és Szociális Igazságosság Ukrán Pártja* (SZSZIUP), melyet egy külföldön nagyvállalkozó, Eduard Lasutyin alapított. Lasutyin már húsz éve Ausztriában élt, de nem mondott le a szovjet állampolgárságáról. Hatalmas vállalatbirodalmat hozott létre, melynek Ausztrián kívül Kazahsztánban, Tadszikisztánban, Oroszországban, Ukrajnában, Bulgáriában és Szlovákiában is voltak érdekeltségei. 1993-ban Ukrajnában hatalmas sajtókampányba kezdett népszerűsítése érdekében, szóba került az is, hogy jelölteti magát az államfőválasztáson. Saját ingyenes lapot is indított 100 ezres példányban orosz és ukrán nyelven, illetve

1993 őszén megalapították a SZSZIUP-ot, amely különösen az ország központi régióinak városi lakossága, valamint a mérnöki-műszaki értelmiség körében tudott híveket szerezni. Lasutyin azt hirdette, hogy a társadalom nem kísérleti terep, tehát olyan szintézisen alapuló politikai programot kell megalkotni, amely a birodalomtól megörökölt realitásokból indul ki. Több szabadságot és kevesebb államot. Ki kell bővíteni a helyhatalmi szervek hatáskörét, mert a hatalom koncentrációja globalizálja a központi irányítás hibáit. Az ország érdeke azt kívánja, hogy az államfő legyen az alkotmány őre és az állam jelképes hivatalnok. Erre a következtetésre Lasutyin az után jutott, hogy Oroszországban Borisz Jelcin elnök 1993. októberében tankokról lövette a parlamentet.

e) jobbközép pártok

Ukrajna Népi Mozgalma (UNM) az 1989–1991-es időszak főszereplője volt. A párt létrehozását ukrán írók kezdeményezték. A fő cél a XIX. pártkonferencia határozatai életbe léptetésének támogatása volt. A kezdeményező csoportot az Ukrajnai Írószövetség hozta létre 1988 novemberében. 1989 januárjában a szövetségben megkezdődött a mozgalom programtervezetének vitája. Az alakuló ülésre 1989 szeptemberében került sor. A Mozgalom legfőbb érdeme, hogy a szovjet típusú ukrán parlament elfogadta az új választási törvényt, annak a társadalmi nyomásnak köszönhetően, ami az UNM növekvő politikai erejéből következett. Az 1990. márciusban megtartott választáson az UNM több mint 100 parlamenti helyet tudott megszerezni. A nyugati megyékben pedig az önkormányzatokban is tekintélyes helyet szorított magának. A Mozgalom által 1991 januárjában szervezett, Lviv és Harkov közötti élőláncban több mint félmillióan vettek részt. 1994-es parlamenti választásokon is sikeres volt a Mozgalom, saját frakciót tudott alakítani. Ugyanebben az évben megtartott államfőválasztáson indult Vjacseszlav Csornovil, a Mozgalom elnöke is. A győztes Leonyid Kucsma lett, akit az első időszakban a Mozgalom egyértelműen támogatott. Csornovil 1999-ben ismét indulni akart a választásokon, ám nem sokkal előtte tisztázatlan körülmények között autóbalesetben meghalt, Népi Mozgalom nevű pártja, közkeletű nevén a RUH szétesett. A jobboldalon nem volt más erős ember, sőt, erős párt sem.

1990-ben jött létre a neokonzervatív és szociáldemokrata elveket ötvöző, nehezen átlátható elveket hirdető *Ukrajnai Demokrata Párt*

(UDP), amelyhez az 1990-ben megválasztott parlamentben még 25 képviselő csatlakozott. Az 1994-es választások alkalmával azonban igen gyengén szerepelt, mandátumot szerző három képviselője az Államiság csoporthoz csatlakozott.

1993-ban alakult meg *Ukrajna Kereszténydemokrata Pártja* (UKDP), amelynek soraiban a legtöbb hivatásos politikust találjuk. A párt széles körű kapcsolatokat épített ki külföldi pártokkal, belföldön viszont csekély tábor tudott maga köré gyűjteni, 1994-ben három képviselője jutott be a parlamentbe. A sikertelenség után a párt felvette a kapcsolatot az ország vezető jogászaival, akik számos törvényjavaslatot dolgoztak ki, haszontalanul.

A leghosszabb története az *Ukrán Köztársasági Pártnak* (UKP) van. Előzménye az 1976-ban alakult Ukrán Helsinki Csoport, amely 1987 nyarán elsőként kezdett el beszélni Ukrajna függetlenedéséről. 1990-ben alakult párttá, miután sikerült képviselőket juttatni a parlamentbe. Főleg az értelmiséget vonzotta. 1993-ban tüntetésekkel, demonstrációkkal elérte Leonyid Kucsma kormányának lemondását és az előrehozott választások kiírását. Az 1994-es választásoknak azonban vesztese lett, alig néhány képviselőt tudott bejuttatni a Legfelsőbb Tanácsba, akik az Államiság csoport tagjai lettek. A pártból több csoportosulás kivált, melyek új jobboldali pártokat alapítottak vagy azokhoz csatlakoztak.

f) jobboldali pártok

1993-ban jött létre az *Ukrán Nacionalisták Kongresszusa* (UNK) az addig külföldön tevékenykedő, banderista¹¹ hagyományokat ápoló Ukrán Nacionalisták Szervezetének kezdeményezésére. Az UNK rövidesen szembefordult az alapítókkal, a sorai közé engedett volt kommunistákat is, és vállalta az együttműködést a hatalommal. A fő ideológusa az amerikai banderista diaszpóra képviselője Roman Zvarics volt, aki a nacionalista ideológia középpontjába az embert állította és az ún. népi kapitalizmust, amely értelmezésében minden polgár szociális és politikai jogaival körülbástyázott piacgazdaságot jelentette. Az UNK is az

¹¹ Sztepan Bandera (1909–1959) ukrán nacionalista politikus. 1928-ban Bécsben Jevhen Konovalec által létrehozott Ukrán Nacionalisták Szervezete Konovalec 1938-ban bekövetkezett halála után két ágra szakadt: Sztepan Bandera követőit nevezték banderistáknak és Andrij Melnik követőit melnikistáknak. A banderistáknak kiterjedt hálózata volt bel- és külföldön egyaránt.

1994-es választások nagy vesztesének bizonyult, alig néhány mandátumot sikerült beszerínie.

Jobbközép pártokból kivált csoportosulások hozták létre az Ukrán Nemzeti-Konzervatív Pártot (UNKP), az Ukrán Konzervatív Köztársasági Pártot (UKKP) stb.

g) ultrajobboldali pártok

A mérsékelt jobboldalról levált csoportok egy másik része eltolódott a szélsőségek felé. Két nagyobb csoportba sorolhatók: ukrán nacionalisták, főleg a nyugati régiókban (Független Ukrajna, Ukrán Nacionalisták Ukrajnai Szervezete, Ukrajna Szociálnacionalista Pártja, Ukrán Nacionalista Szövetség), illetve orosz nacionalisták (Ukrajna Szláv Egységének Pártja).

PÁRTOSODÁS CSOPORTÉRDEKEK MENTÉN, 1998–2006

a) az 1998-as parlamenti választások

1998-ban a képviselők felét pártlistákon, másik felét egyéni körzetekben választották meg. 21 önálló politikai párt és 9 politikai tömörülés vett részt a választásokon, közülük a parlamenti küszöböt a következőknek sikerült átlépni: Ukrajna Kommunista Pártja – 24,65%, Ukrajna Népi Mozgalma – 9,4%, a szocialista párt és a parasztpárt közös baloldali blokkja – 8,56%, Ukrajnai Zöld Párt – 5,44%, Népi Demokratikus Párt – 5,01%, Társadalom (Hromada) – 4,68%, Ukrajna (egyesített) Szociáldemokrata Pártja – 4,01%, Ukrajna Progresszív Szocialista Pártja – 4,05%.

A rendkívül széttagolt parlament képtelen volt megválasztani a parlamenti elnököt. A helyzetet az Alkotmánybíróság 1998. december 3-i határozata változtatta meg, mely megerősítette a párton kívüli képviselők jogát parlamenti csoport alakítására, valamint lehetővé tette parlamenti frakció megalakítását minden olyan párt számára, amely bejutott a törvényhozásba, függetlenül attól, hogy egyébként sikerült-e elérnie a 4%-os parlamenti küszöböt. Ezzel megindult a Legfelsőbb Tanács átstrukturálódása. Az addigi nyolc frakció mellett újabb frakciók és csoportok jöttek létre. A parlamenti mozgások még kevésbé tették lehetővé valamiféle stabil többség elérését.

Az elnökpárti többség támogatta Kucsma alkotmánymódosítási tervét, mely korlátozta volna a képviselők mentelmi jogát, célul tűzte a 450 tagú parlament 300 fősre csökkentését és az államfő jogkörének kiszélesítését a parlament feloszlatását illetően. Ez ügyben népszavazást is kiírtak 2000 januárjában. A hivatalos végeredmény támogatta az államfő javaslatait, ám a referendum tisztaságát illetően a szakértők kifejezték aggályaikat.¹² Kucsma kezdeményezésére lecserélték a parlament vezetését, a bizottságokban háttérbe szorították a baloldal képviselőit, változtatásokat eszközöltek a parlament ügyrendjében: minden szavazás név szerinti lett, minden ülés héten egy napba sűrítették a szavazásokat, illetve koordinációs tanácsot hoztak létre, amely a szavazások előtt egyeztetett a frakciókkal. A jobboldali erőket sikerült parlamenti többséggé kovácsolni.¹³ Az ukrán törvényhozásban ekkor jött létre először nyugati értelemben vett parlamenti többség. A lehallgatási botrány – Moroz szocialista frakcióvezető közzétett a parlamenti ülésen egy kazettát, mely bizonyította, hogy az államfőnek is köze volt egy újságíró meggyilkolásához – azonban ismét felbolygatta a parlamentet. A kikényszerített többség megbénult a végszavazás előtt és így nem sikerült keresztülvinni az alkotmánymódosítást. A parlament menesztette Viktor Juscsenko kormányfőt és kormányát, de ez már egy új, véletlenszerű többség volt, mint ahogy a helyzet szülte ideiglenes többség szavazta meg a következő miniszterelnököt, Anatolij Kinahot is.¹⁴ A törvényhozás minden eleme, ahogy kezdettől fogva, továbbra is kiszámíthatatlan maradt.

Az 1998-as parlamenti választások nyomán alakult frakciók és csoportok az ukrán Legfelsőbb Tanácsban:¹⁵

¹² Парламент України: основні напрями та етапи еволюції. [Ukrájna parlamentje: az evolúció alapvető irányvonalai és szakaszai.] // Національна безпека і оборона № 2, 2003. 9.

¹³ A sajtó cikkezett arról, hogy egy-egy képviselőnek 30–50 ezer USA dollárt fizettek, hogy átüljön egyik frakcióból a másikba. Л. Жаловага – Д. Скрыбін – О. Єльяшкевич: Якщо в парламенті збережеться демократія, то це буде прикладом для всього суспільства. [Ha a parlamentben továbbra is demokrácia lesz, ez példaként szolgál majd az egész társadalom számára.] // *День*, 10 лютого 2000 р. 4. Nem ez volt az egyetlen „lefizetés” időszak.

¹⁴ Вибори 1998 року. Верховна Рада України III скликання. [Az 1998. évi választások. Ukrajna III. összehívású Legfelsőbb Tanácsa.] // *Орієнтири виборця 2002. Довідник*. Авторський колектив: В. Замніус, Д. Ковриженко, Д. Котляр та ін. Київ, Міленіум, 2002.

¹⁵ Депутатські фракції та групи у Верховній Раді України 3 (14) скликання (I–VII сесії, травень 1998 – липень 2001). [Képviselői frakciók és csoportok

2. táblázat. A harmadik összehívású parlament összetétele 1998-ban, 1999-ben és 2001-ben

№	A parlament összetétele	Képviselők száma		
		1998. május	1999. július	2001. július
1.	Ukrajna Kommunista Pártja	120	122	113
2.	Ukrán Népi Mozgalom	47	30	22
3.	Ukrajna Szocialista Pártja	35	24	17
4.	Ukrajnai Zöld Párt	24	23	17
5.	Népi Demokrata Párt	91	30	16
6.	Hromada	39	17	–
7.	Ukrajna (egyesített) Szociáldemokrata Pártja	25	26	36
8.	Ukrajna Progresszív Szocialista Pártja	17	14	–
9.	Ukrajna Parasztpártja	–	15	–
10.	Reformok és Rend Párt	–	21	15
11.	Ukrajna Népi Mozgalma	–	16	14
12.	Haza	–	28	26
13.	Alma (Jabluko)	–	–	15
14.	El nem kötelezettek	–	19	–
15.	Dolgozó Ukrajna	–	19	46
16.	Szolidaritás	–	–	21
17.	Ukrajna régiói	–	–	24
18.	Régiók újjászületése csoport 2001. ápriliséig, utána Demokratikus Szövetség frakció	27	28	18
19.	Függetlenek	48	16	48

A parlamenti frakciókon és csoportokon belüli vándorlásokat csak részben tükrözi, hogy a táblázatban feltüntettük a ciklus három különböző időpontjában a létszámot. Nézzünk néhány példát. A két végpontján változatlan létszámúnak tűnő függetlenek sorában a közbeeső időben 1999. áprilisában 16-an, 2000. áprilisában 49-en, 2001. áprilisában pedig 44-en foglaltak helyet; a mélypont az 1998. októberi 15 fős létszám volt. Azok a népképviselők, akiket a parlament elnökévé, elnökhelyetteseivé

Ukrajna 3. (14.) összehívású Legfelsőbb Tanácsában (I–VII. ülészakok, 1998 május – 2001 július.) // *Часопис ПАРЛЯМЕНТ* 2001. № 5.

választottak, automatikusan független képviselőkké váltak. A 2000 februárjában feloszlott frakciók (Ukrajna Progresszív Szocialista Pártja, Ukrajna Parasztpártja, Hromada) és csoport (El nem kötelezettek) tagjai szintén automatikusan függetleneknek minősültek. A ciklusban az egyetlen magyar képviselő, Kovács Miklós 1998. május 12-től független, 1998. július 22-től az *El nem kötelezettek* csoportjának tagja, 2000. március 16-án független, másnaptól, március 17-étől a *Szolidaritás* csoport tagja. A 450 képviselőből kevesebb mint 200-an maradtak a helyükön a ciklus végéig, összességében a képviselők több mint 460-szor ültek át egyik székéből egy másikba. A legstabilabb frakciót a kommunisták alkották. A legtöbbet Volodimir Necsiporuk képviselő váltogatta a székét, összesen kilencszer.¹⁶ A képviselő Ukrajna főügyészének tanácsadója, a parlament jogi bizottságának tagja volt.¹⁷ A pártfegyelem, frakciófegyelem nincs szabályozva, mint ahogy a választási ígérek sem köztema a választások után.¹⁸

b) hová jutott a pártpolitika az első évtized után?

2001-ben már 127 párt volt hivatalosan bejegyezve. Ezek közül mindössze 12-nek volt országos hálózata. Ezeknek mintegy egyötöde van folyamatosan jelen a politikai színtéren, körülbelül ötvenről mondható el, hogy időnként megmutatkozik, a többi gyakorlatilag láthatatlan. Ugyanekkor az országban megjelenő 2.667 újságból 349 volt a pártlap (13%), a 3,5 milliárd összpéldányból valamivel több mint 250 milliónyi (7,2%). A nagy pártok saját honlappal rendelkeztek, illetve kimutatható befolyással bírtak bizonyos tévé- és rádióadókra.¹⁹ Egy felmérés sze-

¹⁶ Хронологія міжфракційних переходів народних депутатів України. [Ukrajna népképviselői frakcióváltásainak kronológiája.] // *Часопис ПАРЛАМЕНТ* 2001. № 5.

¹⁷ Нечипорук Володимир Павлович. Обраний по виборчому округу №194 Хмельницька обл. [Necsiporuk Volodimir Pavlovics. Megválasztva a Hmelnickijji területi 194. sz. választókerületben.] http://gska2.rada.gov.ua/pls/radac_gs09/d_ank_arh?kod=623603 (2007-06-15)

¹⁸ Az első összefoglaló erről a kérdésről: „ОРИЄНТИРИ ВИБОРЦІВ” – моніторинг реалізації передвиборчих обіцянок народних депутатів у законотворчому процесі/VOTER GUIDE: Implementation of Election Commitments in Legislation 4th Verkhovna Rada of Ukraine 4th Parliamentary Session. Київ, Міленіум, 2004. 106 с.

¹⁹ Політичні партії України напередодні парламентських виборів: стан і тенденції. Аналітична доповідь УЦЕПД. [Ukrajna politikai pártjai

rint a lakosság 40,2%-a egyetlen ideológiai irányvonalat sem támogatott, 13,9% a kommunista, 9,8% a szociáldemokrata, 8,8% a nemzeti-demokrata, 4,5% a zöldek, 3,9% a kereszténydemokrata, 2% a liberális elvek hívének vallotta magát. A radikális nacionalizmus és anarchizmus támogatottsága igen csekély (1,3% és 0,5%). 14,2 százalék nem válaszolt.²⁰ Figyelemre méltó, hogy a közel 300 ezer önkormányzati képviselőnek kevesebb mint 8%-a tagja valamilyen pártnak.²¹

3. táblázat. A lakosság ideológiai orientációja az egyes régiókban²²

	Déli (Herson, Krím, Mikolajiv, Odessa)	Központi (Cserkaszk, Hmelnick, Kirovolhrad, Poltava, Vinnyica)	Nyugati (Csernyivci, Ivano- Frankivszk, Kár- pátalja, Lviv, Rume, Ternopil, Volny)	Keleti (Dnyipropetrovszk, Donyeck, Harkiv, Luhanszk, Zaporizsje)	Északi (Csernyihiv, Kijev, Szumi, Zsitomir)
Kommunista	11,7%	11,9%	4,0%	21,5%	15,7%
Szociáldemokrata	6,0%	13,8%	7,5%	10,9%	6,0%
Nemzeti-demokrata	5,0%	6,8%	24,8%	4,2%	4,8%
Zöldek	4,0%	3,5%	4,8%	6,0%	2,4%
Kereszténydemokrata	2,7%	2,5%	6,7%	3,4%	5,4%
Liberális	2,7%	2,7%	0,8%	2,1%	1,2%
Nacionalista	0,7%	1,4%	3,2%	0,4%	1,8%
Konzervatív	2,0%	0,2%	0,8%	0,7%	1,2%
Anarchista	0%	0,2%	0%	1,3%	0%
Egyiket sem támogatja	52,8%	37,8%	27,2%	41,3%	48,2%
Nem válaszolt	12,4%	19,2%	20,2%	8,2%	13,3%

A Razumkov Politikatudományi Intézet értékelése szerint 1994-ig a pártalakításban az ideológiai szempontok játszották a főszerepet, utána azonban egyre inkább az egyéb megfontolások kerültek előtérbe, a pártok fő funkciója nem a társadalmi érdekek képviselése, hanem egye

a parlamenti választások küszöbén: helyzetkép és folyamatok.] // Національна безпека і оборона № 12 (24), грудень 2001. 18–19.

²⁰ Uo. 20–21., 23.

²¹ Uo. 26.

²² Uo. 21. Szürkével jelöltük a parlamenti küszöb alatti támogatottságot.

csoportok vagy személyek politikai legalizálása és érdekérvényesítése lett, választási vagy népszavazási kampányokhoz kötődően. 1) Megjelentek az adminisztratív eszközökkel létrehozott pártok, amelyeknek lényege, hogy az alapítóktól valamilyen függőségben levő személyek rákényszerültek, hogy belépjenek az adott pártba. Ide sorolható többek között a Régiók Pártja. 2) Az ellenzéki pártok ellehetetlenítésének eszköze a klónpártok alapítása, egyes politikai vezetők ambícióinak meglovagolásával. Ezzel a módszerrel bomlasztották fel a Népi Mozgalmat is. 3) A harmadik tényező a gazdasági lobbyérdek megjelenése. A pártot vagy eleve az üzleti világ szereplői hozzák létre, vagy valamely ideológiai alapon szerveződött pártban átveszik az uralmat a szponzorként megjelenő gazdasági csoportok, üzletemberek. Erre példa többek között Ukrajna (egyesített) Szociáldemokrata Pártja vagy a Haza.²³ A nagy pártok közül az ideológia a szervezőelve a Népi Mozgalomnak, a szocialistáknak és a kommunistáknak. A Népi Mozgalom felmorzsolódása után gyakorlatilag a baloldal ideológiai alapozású és folyamatosan fenntartható népszerűsége a lakosság folyamatosan nehéz élethelyzetével magyarázható. Egy felmérés szerint a lakosság 90%-a elégedetlen az életszínvonalával, mintegy 80% mondja azt, hogy az egészségvédelem, a szociális háló alacsony színvonalú. A lakosság 30%-a a hivatalos szegénységi szint alatt él.²⁴

A függetlenség tíz éve alatt Ukrajnában nem tudott kialakulni *kormánypárt (koalíciós pártok) – ellenzéki pártok* struktúra, a parlamenti pártok pozícióját elsősorban az államfőhöz való viszony alapján lehet meghatározni. Ebben az értelemben beszélhetünk az államfő támogatását deklaráló pártokról, puha ellenzékről és kemény ellenzékről. A valóságban konstruktív együttműködés mint olyan nem létezik, nem politikai elvek képviselői, hanem politikai bozótharcosok állnak szemben egymással. Az 1980-as évek végén még egységes volt a demokratikus ellenzék, utána azonban, még mielőtt a társadalmi átalakítás megtörtént volna, mint a Baltikumban vagy Kelet-Közép-Európában, rögtön bekövetkezett a szétosztódás etnikai, felekezeti, nyelvi stb. alapon egymással kibékíthetetlen táborokra, nem sikerült egységesen megfogalmazni a nemzeti érdeket, sőt azt sem, mi a nemzet. Az egyházak sem békéltető szerepét

²³ Уо. 23–24.

²⁴ І. Жданов – Ю. Якименко: Україна у ХХІ столітті: виклики для політичної еліти. [Ukrajna a 21. században: kihívások a politikai elit számára.] // *Національна безпека і оборона* № 9, 2003. 4.

játszották, hanem beleszóltak a nagypolitikába. Az elit a hatalomhoz való viszonyában tudja csak elképzelni a helyét; az új politikai elit pedig nem cselekvőképese a nomenklatura árnyékában. 1990–2003 között az állami vezetők háromnegyede és a megyei közigazgatási hivatalok vezetőinek ennél is nagyobb hányada volt párt-, tanácsi és komszomol funkcionárius.²⁵ Dmitro Vidrin, az Európai Integrációs Intézet igazgatója egyik nyilatkozatában Magyarországot hozta fel példának, ahol a különböző ideológiai irányvonalat követő kormányok képesek voltak a legfontosabb stratégiai célokban megőrizni a folyamatosságot; ilyen például az EU-ba való belépés szükségessége. Ukrajnában azonban az elit képtelen a konszenzusra. A „donyeckiek” és a „dnyipropetrovszkiak” paktumot köthetnek a „kijeviek” ellen vagy a „nyugatiak” és a „keletiek” a „központiak” ellen, az egységes stratégia lehetősége azonban nem látszik.²⁶ Számos szakértő hangsúlyozza, hogy a legnagyobb gond a társadalmi konszenzus hiánya a stratégiai kérdéseket illetően.²⁷

c) a 2002-es parlamenti választások

Ukrajna fennállásának első tíz éve nem sikertörténet sem gazdasági, sem politikai értelemben. 2002-t már egyenesen a politikai válság éveként értékelték a szakemberek, illetve a pénzmosás elleni harc módszereinek kidolgozásával foglalkozó nemzetközi csoport és az USA pénzügyminiszteriuma is mindenkit óvatosságra intett az ukrainai tranzakciókkal kapcsolatban, fokozott veszélyre hivatkozva. Miközben az Európai Unió minden addiginál nagyobb léptékű nyitásra készült, Ukrajna mind jobban elszigetelődött a nyugati világtól, az egyre növekvő orosz politikai befolyást erősítette a gazdasági összefonódás is. Gyakorlatilag nem volt alternatívája az orosz energiahordozók importjának, az ukrán privatizációban egyre erőteljesebb lett az orosz tőke részvétele. A fegyverpogástól sem mentes, durva kampánnyal járó 2002-es parlamenti választások alkalmával három pártnak (Ukrajna Kommunista Pártja, Ukrajna Szocialista Pártja, Ukrajna

²⁵ Уо.

²⁶ Д. Видрін: В Україні еліта лобіює переважно групові інтереси... [Ukrajnában az elit többnyire csoportérdekéért lobbizik...] // *Національна безпека і оборона* №9, 2003. 33.

²⁷ А. Грищенко: Політична еліта України: чи здатна вона виконати свою суспільну місію на сучасному етапі. [Ukrajna politikai eliteje: képes-e a jelen szakaszban végrehajtani társadalmi misszióját.] // *Дзеркало тижня* № 44 (469) 15–21 листопада 2003.

(egyesített) Szociáldemokrata Pártja) és három választási tömörülésnek (Mi Ukrajnánk, Julia Timosenko Választási Blokkja, Egységes Ukrajnáért) sikerült túllépnie a 4%-os parlamenti küszöböt. Az ellenzék (Viktor Juscsenko Mi Ukrajnánk Blokkja, Julia Timosenko Blokkja, a kommunista és a szocialista párt) együtt közel 60%-ot szerzett, az elnökpárti oldal, a szinte a teljes írott és elektronikus sajtót kisajátító Egységes Ukrajna, valamint Ukrajna (egyesített) Szociáldemokrata Pártja pedig ennek egy-harmadát tudta csak elérni szavazatokban.²⁸

4. táblázat. A negyedik összehívású parlament összetétele
2002-ben és 2003-ban

№	A parlament összetétele	Képviselők száma	
		2002-ben	2003-ban
1.	Egységes Ukrajna	177	–
2.	Mi Ukrajnánk	119	103
3.	Ukrajna Kommunista Pártja	64	60
4.	Ukrajna (egyesített) Szociáldemokrata Pártja	31	37
5.	Timosenko Blokkja	23	19
6.	Ukrajna Szocialista Pártja	22	20
7.	Ukrajna Régiói	–	47
8.	Dolgozó Ukrajna	–	42
9.	Ukrajna Agrárpártja	–	16
10.	Népi Demokrata Párt	–	15
11.	Néphatalom	–	21
12.	Demokratikus Kezdeményezések	–	18
13.	Népi Választás	–	14
14.	Függetlenek	10	20

²⁸ Парламент України: основні напрями та етапи еволюції. [Ukrajna parlamentje: alapvető irányok és az evolúció szakaszai.] // *Національна безпека і оборона* № 2, 2003. 10.; Сергій Макеєв – Володимир Горбач: *Вибори президента в суверенній Україні*. [Elnökválasztások a szuverén Ukrajnában.] Громадська неприбуткова організація „Інститут політики”. <http://www.tomenko.kiev.ua/cgi/redirect?url=pc07-2003-05.html> (2007-05-14)

2006–2007: ALKOTMÁNYOSSÁGI PRÓBA

2004. novemberi államfőválasztás alkalmával az előrejelzések Viktor Juscsenko biztos győzelmét jósolták (1999. decembere és 2001. májusa között az ország miniszterelnöke volt), mégis a regnáló miniszterelnök, Viktor Janukovics kapott papíron több szavazatot. Az emberek kivonultak Kijev főterére és Juscsenko pártjának – Mi Ukrajnánk – színében, narancsszínű zászlók alatt követelték a választások megismétlését. Juscsenkót támogatta a Julia Timosenko vezette tömörülés és a szocialisták is. A december 26-ra kiírt megismételt választásokat Juscsenko nyerte meg. Ebben a kampányban felrúgták azt a korábban betartott hallgatólagos megállapodást, hogy identitás-kérdéseket (mint a nyelv, a válás, a kettős állampolgárság) nem visznek be a politikai csatározásba. A választások után Janukovics miniszterelnöknek mennie kellett. 2005. februártól Julia Timosenko került a kormány élére, azonban együttműködése az államfővel kétesnek és rövid életűnek bizonyult. Kölcsonösen hivatali visszaélésekkel vádolták egymást. 2005. szeptemberétől az államfő pártjához tartozó Jurij Jehanurov vette át a kormányrudat.

Az alkotmánymódosítás és a népképviselők megválasztásáról szóló új törvény által a közelgő parlamenti választások mindenképp új helyzetet voltak hivatottak teremteni. A legfontosabb pontok az arányos választási rendszer bevezetése és a parlament szerepének megemlése azáltal, hogy bekerülő pártok kötelesek parlamenti többséget létrehozni, amelyik megszavazza a kormányt. Ezen a választáson már nem indulhattak „önjelöltek” sem, ez vezetett ahhoz, hogy az országban elsőként a nemzetiségek közül a magyarok két pártot is alakítottak. Ekként jegyeztette be magát a KMKSZ Kovács Miklós elnökletével (KMKSZ Ukrajnai Magyar Párt) és megalakult az Ukrajnai Magyar Demokrata Párt (UMDP) Gajdos István elnökletével.²⁹ Egyik pártnak sem volt reális esélye arra, hogy elérje a 3 százalékos parlamenti küszöböt, a valódi tét a helyi önkormányzati helyek megszerzése volt.

2005 júniusában Ungváron tanácskozást tartottak a politikai pártok képviselői, melyen többen aggodalmunknak adtak hangot a magyar

²⁹ Bár mindkét honlapot frissítik, egyik sem a „párt”, hanem a korábbi szervezet portálja, lásd. KMKSZ: <http://www.karpatok.uzhgorod.ua/> UMDSZ: <http://www.umdsz.uz.ua/start.html> (2007–05–14) A kárpátaljai magyar jelöltek választási szerepléséről 1990 és 2006 között lásd. Fedinec Csilla: Hatalmi játszmák Ukrajnában – Másfél évtized mérlege. *Kommentár*, 2007. 3. sz. 98–100.

pártok megalakulásával kapcsolatban. Kovács Miklós a következőket válaszolta: „Mint a KMKSZ Ukrajnai Magyar Párt elnöke szeretném hangsúlyozni, hogy az etnikai-nemzeti pártok nem jelentenek fenyegetést országuk számára. Magyar pártok léteznek Szlovákiában, Romániában, Szerbiában, Horvátországban, Szlovéniában. Több országban tagjai a kormánykoalíciónak. Ukrajnában mindössze 150 ezer magyar él, ugyan milyen fenyegetést jelenthetnének? Ugyanakkor felhívnám a figyelmet arra, hogy Ukrajnában az igazi magyar párt a KMKSZ. A Gajdos-féle Ukrajnai Magyar Demokrata Párt – a nomenklatúra pártja [tehát nem a magyaroké – F. Cs.]”³⁰

A soros parlamenti és helyhatósági választásokra 2006 márciusában került sor. Ehhez a kampányhoz köthető az ukrajnai pártoknak adott régiókhoz kötése a közgondolkodásban. A regionális preferenciák korábban is megvoltak, ez azonban ebben az időszakban vált elsődleges szemponttá. Az értékrendek szembeállításra veszélyes színezetet vitt az ukrán belpolitikába. Az Ukrajnában bejegyzett 126 pártból 45 párt és tömörülés került fel a választási listára. A közvélemény-kutatások, az exit poll nem járt a tényleges végeredmény közelében. A 225 választókerületben a következő erőket juttatták be a 450 tagú Legfelsőbb Tanácsba³¹ (5. táblázat).

Szembetűnő vereséget szenvedtek a zöld pártok, annak ellenére, hogy Ukrajnában igen súlyos problémákat vet fel az ökológiai helyzet. Egyetlen zöld párt, köztük például a Csernobil Szövetség sem közelítette meg az 1%-ot a szavazati arányok tekintetében.

Viktor Juscsenko államfő az őt 2004. decemberében hatalomra segítő „narancsos forradalom” pártjaitól (Julia Timosenko Blokkja, Mi Ukrajnánk Blokk, Szocialista Párt) joggal várta a kormányalakítást, még akkor is, ha Janukovics pártja volt a választások egyértelmű nyertese. Ennek ellenére hosszú, kínos tárgyalások következtek. Ez már jelezte a törést. Június 22-én jelentették csak be, hogy három parlamenti frakció (Julia Timosenko Blokkja, Mi Ukrajnánk Blokk, Szocialista Párt) 239 képviselőből megalakítja a „narancsos koalíciót”. A koalíció Petro Porosenkót (Mi Ukrajnánk Blokk) jelölte parlamenti elnöknek, akit egyéb-

³⁰ *Політичні партії України за рік до парламентських виборів: регіональний вимір. Матеріали круглого столу (Ужгород, 9–10 червня 2005 р.)* [Ukrajna politikai pártjai egy évvel a parlamenti választások előtt. Kerekasztal-beszélgetés (Ungvár, 2005. június 9–10.)] Ужгород, 2005. 74.

³¹ http://gska2.rada.gov.ua/pls/site/p_fractions (2007–06–27)

ként korábban éppen a narancsos erőkon belüli ellentétek következtében váltottak le a Nemzetbiztonsági és Védelmi Tanács elnökének tisztéről. A szocialisták azonban részt kértek a hatalomból – az államfő és a miniszterelnök a koalíció két pártjának színeit képviselik, míg a szocialisták kimaradnak ebből a pozícionálásból – és Alekszandr Moroz személyében saját jelöltet állítottak. Velük együtt a Régiók Pártja és a Kommunista Párt megszavazzák a szocialista jelöltet. Ez az újabb szakadás a narancsos erőkon belül.

5. táblázat. Az ötödik összehívású parlament összetétele 2006-ban

N ^o	A parlament összetétele (frakciók)	Szavazati arány	Mandátum
1.	Régiók Pártja	32,14%	186
2.	Julia Timosenko Blokkja (Haza Összúkrán Egyesület, Ukrán Szociáldemokrata Párt)	22,29%	129
3.	Mi Ukrajnánk Blokk (Mi Ukrajnánk Népi Szövetség, Ukrajna Nemzeti Mozgalma, Ukrán Nacionalisták Kongresszusa, „Szobor” Ukrán Köztársasági Párt, Keresztény Demokraták Szövetsége Párt és a 2007. márciusában kivált Ukrajnai Gyáriparosok és Vállalkozók Pártja)	13,95%	81
4.	Ukrajna Szocialista Pártja	5,69%	33
5.	Ukrajna Kommunista Pártja	3,66%	21
6.	Függetlenek		16

Júliusban a Szocialista Párt tagjai hivatalosan kiléptek a „narancsos koalícióból”. Tegyük hozzá, hogy ideológiai értelemben Timosenko Blokkja és a Mi Ukrajnánk a jobb-; a Régiók Pártja pedig a baloldal az ukrán politikai színtéren. A szocialisták igazából most kerültek a helyükre. A választásokon győztes Régiók Pártja, valamint a Szocialista Párt és a Kommunista Párt megalakította a „válságellenes koalíciót”, amely Viktor Janukovicot jelölte miniszterelnöknek (Régiók Pártja). Augusztus 4-én a parlamenti többség megszavazta az új miniszterelnököt, aki Jehanurovot váltotta. Timosenkóék ellenzékinek nyilvánították magukat, a Mi Ukrajnánk (Juscenko államfő pártja) azonban tárgyalásokat kezdett a „válságellenes koalícióba” való belépésről. Nagykoalíció jobb- és baloldal összecsiszolása által? Októberre kiderült, hogy ez nem

megy, a Mi Ukrajnánk frakciója bejelentette, hogy nem tárgyal tovább a kormánykoalícióval, és ellenzékben marad.

Már 2007-et írunk, amikor február 24-én Julia Timosenko Blokkja és a Mi Ukrajnánk Blokk megállapodnak a közös ellenzéki fellépésről a parlamentben. A sokadik törés elfedése, ha erről külön meg kell állapodniuk az ellenzéki pártoknak. Március 21-én a parlament gazdasági miniszternek szavazta meg Anatolij Kinahot. Másnap a Mi Ukrajnánk Blokkhoz tartozó Gyáriparosok és Vállalkozók Pártja, melynek Kinah a vezetője, azt javasolta parlamenti képviselőinek, hogy lépjenek ki az ellenzéki frakcióból és csatlakozzanak a kormánykoalícióhoz. A kormánykoalíció ugyan ezen a napon úgy döntött, hogy „válságellenes koalíció” helyett „nemzeti egység koalíciója” néven fut tovább. Julia Timosenko Blokkjából 5 és a Mi Ukrajnánk Blokkjából 6 képviselő átül a kormánykoalíció padsoraiba. Az államfő félelme, hogy a kormánykoalíció elérheti a parlamentben az üggyöntő kétharmados többséget. Március 29-én rendkívüli parlamenti ülésen Viktor Jusczenko bejelenti, hogy május 27-re új parlamenti választásokat fog kiírni. Április 2-án alá is írja az erről szóló rendeletet.

A kormánykoalíció – Régió Pártja, Szocialista Párt, Kommunista Párt – önálló politikai pártokat jelenít meg, míg az ellenzék két tömörülés alkotja. Egy-egy tömörülésbe, blokkba több párt vesz részt, melyek a parlamentbe jutás esélyének növelése érdekében szövetkeztek egymással. Ez a többrétegűség, a többszínűség sokkal sérülékenyebbé teszi ezeket a formációkat, mint az önálló pártokat. A Régiók Pártjában találjuk meg Leonyid Kucsma volt elnök valamikori környezetének vezető személyiségeit. A választások körüli időben ennek a pártnak a háza tájáról egyetlen disszonáns hang sem szivárgott ki. Földrajzilag a szavazatarányokat tekintve a Régiók Pártja a keleti régiót, Julia Timosenko Blokkja az ország középső részét, a Mi Ukrajnánk a nyugati régiót fedi le. A két vezető politikusnak szinte eposzi jelzője, hogy „oroszbarát” (Janukovics) és „nyugatbarát” (Jusczenko). A narancsos forradalmat a külföld nyílt aggodalma és állásfoglalása kísérte. Ekkor vált nyilvánvalóvá Ukrajna geopolitikai stratégiai helye a világ számára, de semmit nem látunk belpolitikai és az ukrán gazdaságot illető stratégiájából, amiről szólítani kellene az elemzéseknek ahhoz, hogy az elvárás szintjén túli valóságról képet kapjunk.

Az államfő 2007. április 2-i rendelete a parlament feloszlatásáról lavinaként indította el az utcai demonstrációkat. A demonstrációk szervezettek voltak, többek között buszokkal hozták fel vidékről a tüntetőket, fizetett tüntetőkről is hallani lehetett, bár a spontaneitás sem tagad-

ható, és mindkét félnek voltak hívei. Amiben 2007 mégis más volt, mint a narancsos forradalom: 2004-ben nyilvánvaló volt a választási csalás és a külföld állásfoglalása is. Most azonban, ha szó szerint vesszük az alkotmányt, az államfőnek nem volt joga a parlamentet felosztatni. Már a rendelet aláírásának napján a miniszteri kabinet vétót emelt ellene, arra hivatkozva, hogy alkotmányellenes. Mindkét fél az alkotmánybírósághoz fordult, amely halogató álláspontra helyezkedett, ami azt jelezte, hogy bármilyen döntés születne is, nemcsak jogi problémát kell majd orvosolnia. Az államfő nem reagál a miniszterelnök ultimátumaira a parlamentet felosztató rendelet visszavonását illetően – egyébként a parlament működik, mintha mi sem történt volna –, és nem vette fel a kesztyűt arra a fenyegetőzésre sem, hogy amennyiben előrehozott parlamenti választások lesznek, akkor államfőválasztást is kell tartani. A parlament elnöke a parlament ülésén kijelentette, hogy az egész botrányos ügy mögött Julia Timosenko áll, aki bujtogatja az államfőt. Az 1990-es években videókölcsonzéból élő, majd a gazdasági szektor állami felügyeletének legmagasabb pozíciójába emelkedő Julia Timosenko –, akit saját bevallása szerint demokratikus nézeteiért később meghurcolt az ügyészség –, állítja: nem is számít az alkotmánybíróság döntése.

Bármelyik fél „igaza” derül ki, valószínűleg nem teremt majd belpolitikai konszenzust. Nem oldja meg azt a helyzetet, hogy a választási eredményektől függetlenül is átrendeződhetnek a parlamenti erőviszonyok. Kérdés az is, hogy a jelenlegi politikai garnitúra a jelenlegi miniszterelnökkel, vagy a következő, 1991 óta a 16. ukrán miniszterelnökkel, bár-hogy is hívják, képes-e egyensúlyban tartani a belpolitikai viszonyokat. Az alkotmánybíróság időközben meghozta a döntést, amellyel megsemmisítette az államfő rendeletét az előrehozott választásokról. Ez azonban nyilvánvalóan nem csillapította le a kedélyeket. 2007. szeptember 30-án közös megegyezéssel megtartották az előrehozott választásokat; ennek kampánya, lezajlása és következményei azonban már egy következő történet. Viktor Juscsenko és pártja motivációja az előrehozott választások megtartására érthető – parlamenti frakciójukból képviselők ültek át az ellenzék padsoraiba, ez váltotta ki a belpolitikai botrányt. A miniszterelnök, Viktor Janukovics és pártja motivációja azonban már nem ennyire világos. Mihalszenko Mikola, a Politikai Tudományok Ukrán Akadémiájának elnöke úgy véli, hogy a Régiók Pártja a nagytőkét képviseli, s mint ilyen nem érdekelt a politikai instabilitásban, hiszen az semmilyen üzleti tevékenységnek nem kedvez. Bondarenko Koszty, a kijevi Horsenyin

Intézet igazgatója azt nyilatkozta, hogy nem hisz abban, hogy az ukrán politikusok annyira altruisták lennének, hogy csak a közjóra tekintettel egyeztek meg az alkotmányos válság feloldásának ebben a módjában. A valódi okokat akkor fogjuk megtudni, ha egyszer nyilvánosságra kerül a titkos megbeszélések tartalma.³² Magyar szempontból ismét fontos határkőhöz érkeztünk: Kovács Miklós, a KMKSZ elnöke a 99. helyet kapta meg Juscsenko Mi Ukrainának tömörülésének listáján, ugyanazon a listán, ahol a Mi Ukrainának kárpátaljai megyei tanácsi frakcióját vezető Vehes Mikola majdnem száz hellyel lejjebb került (a 180.). A Szocialista Párt listáján pedig a 11. helyen van Tóth Mihály, a másik magyar párt tiszteletbeli elnöke; ugyanezen a listán az 5. Nyikolajenko Sztaniszlav oktatási miniszter, aki 2007 nyarán azzal borzolta a kedélyeket, hogy megtiltja a nemzetiségi iskolák végzőseinek az anyanyelven való érettségizést, amennyiben felsőoktatási intézménybe akarnak utána felvételizni. A magyarok számára legitimációs kérdés a parlamentbe jutás. 1990 óta ez 3 ízben sikerült: 1994-ben, 1998-ban és 2002-ben ülhetett be magyar képviselő az ukrán törvényhozás padsoraiba. 2006-ban ez nem sikerült,³³ s immár bizonyosan 2007-ben sem. A kampányból első alkalommal teljes mértékben hiányoztak a programok, inkább személyes, mint ideológiai harcot vívtak a jelöltek. A nagypolitika e tekintetben provincializálódott; a kis magyar politika pedig ezúttal sem tudott felülemelkedni.

³² Чому Партія регіонів погодилась на дострокові вибори? [Miért egyezett bele a Régiók Pártja az előrehozott választásokba?] <http://www.ukrpartinform.com/analit/46408d925b086> (2007–09–15)

³³ Vö.: 29. lábjegyzet.